

Joanna BOGAJEWSKA-DANEK*

WIELKOPOLSKIE MODERNISTYCZNE OŚRODKI WYPOCZYNKOWE W (HISTORYCZNEJ) TKANCIE MIASTA NA PRZYKŁADZIE WĄGROWCA

Wągrowiec jest miastem o średniowiecznym rodowodzie, na którym swoją obecność w przestrzeni miasta odcisnęli Prusacy. Zaborecy, na obrzeżach istniejącego miasta, stworzyli na przełomie XIX i XX w. przestrzeń, która rozmachem architektonicznym miała przesłonić historyczne centrum powiatowego miasta. W wolnej Polsce ul. Kościuszki po 1918 r., aż do czasów współczesnych odgrywa ważną rolę w życiu miasta, pomimo pruskiej w większości architektury. To właśnie tam mieszczą się ważne dla mieszkańców instytucje (urząd miasta, starostwo powiatowe, sąd czy szkoły). W latach 60. XX w. na fali budowy ośrodków wypoczynkowych w Wągrowcu wybudowano modernistyczny ośrodek nad Jeziorem Durowskim oraz amfiteatr w sąsiedztwie historycznej zabudowy. W artykule autorka przedstawia historię Wągrowca, ul. Kościuszki. Omawia modernistyczną architekturę i jej relacje z otoczeniem, analizuje jej wpływ na pierwotny kształt ulicy. Ukazuje obecny wygląd ośrodka.

Słowa kluczowe: Wągrowiec, modernizm, ośrodek wypoczynkowy, Wielkopolska

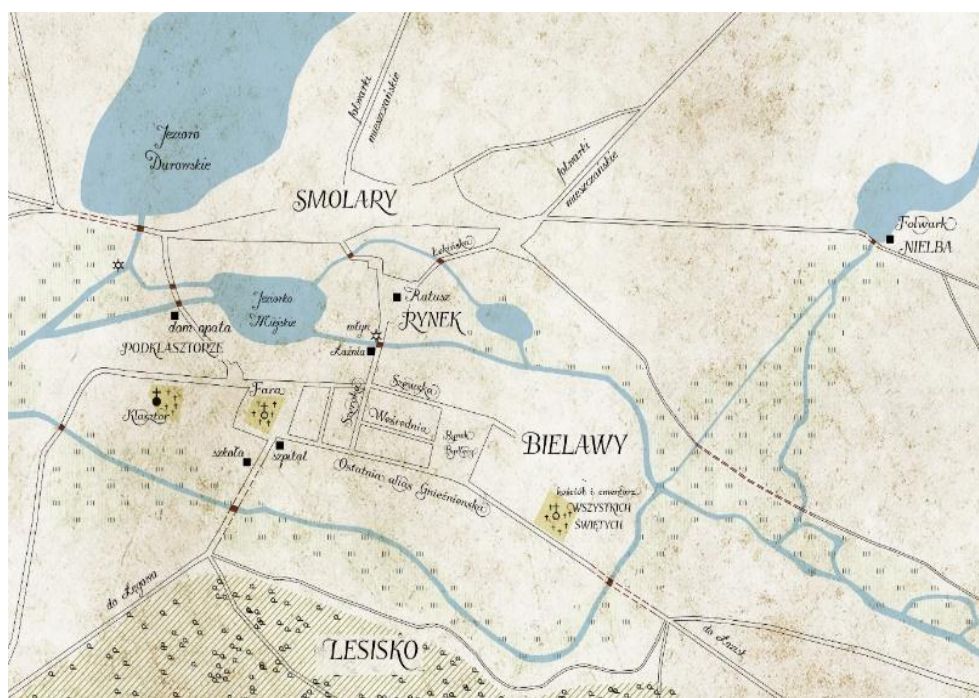
1. HISTORIA WĄGROWCA

1.1. Miasto o średniowiecznym rodowodzie

Wągrowiec powstał na wyspie utworzonej przez dwie rzeki: Nielbę i Wełnę, w pobliżu Jeziora Durowskiego. Najstarsze informacje dotyczące miasta można znaleźć w akcie wydanym 22 grudnia 1381 r. przez opata klasztoru w Łeknie, który m.in. tymi ziemiami obdarowuje plebana wągrowieckiego kościoła św. Jakuba, Piotra. W owym czasie cysterskie Łekno pełni funkcję ważnego ośrodka miejskiego,

* Politechnika Poznańska, Wydział Architektury, Instytut Architektury, Urbanistyki i Ochrony Dziedzictwa. ORCID: 0000-0001-8847-2755.

a probostwo w Wągrowcu, do czasu przeniesienia się tam cystersów, było od niego zależne. Translokacja cystersów w XV w. była procesem, który zakończył się w 1493 r. [Makowski 2014: 45]. Badacze domniemają, że średniowieczny Wągrowiec najpierw był lokowany na prawie polskim, a później na niemieckim (magdeburskim). Miasto mogło się rozwijać dzięki przeprawie na Wełnie, to tutaj przebiegał szlak handlowy na północ. Dzięki przeniesieniu opactwa z Łekna do Wągrowca miasto zyskało na znaczeniu, powstały tam ośrodki nauki i rozwinął się handel. W XVI w. miasto rozwijało się w kierunku północnym w stosunku do wyspy, a także wzdłuż traktów prowadzących do Łekna i Rogoźna, powstała szkoła czy szpital. Wągrowiec będący miastem klasztornym rozwijał się w oparciu o działalność cystersów¹, którzy dbali zarówno o rozwój miasta, jak i mieszkańców, zakładając szkołę czy szpital, dbając o rozwój cechów rzemieślniczych.

Rys. 1. Mapa poglądowa rekonstruowana w oparciu o źródła kartograficzne (XVIII-XIX w.) i pisane (XVI-XVIII w.) [oprac. Marcin Moeglich (Muzeum Regionalne w Wągrowcu)]

¹ W *Dziejach Wągrowca* można przeczytać, że zakon cystersów, który osiadł w Wągrowcu, pochodził z Kolonii nad Renem, co skutkowało silnym związkiem klasztoru w Łeknie, później w Wągrowcu. Początkowo zakonnicy pochodzili z Kolonii, co stanowiło źródło pieniędzy klasztoru (każdy kandydat do zakonu wnosił pewną sumę w „posagu”).

1.2. Miasto w pruskim zaborze

W wyniku II rozbioru Polski (1793 r.) Wągrowiec stał się Wągrowitzem z pruską administracją. W momencie przejścia, w wyniku wielu zaraz i wojen, miasto liczyło kilkuset mieszkańców. W efekcie działań kolonizacyjnych, kiedy to sprowadzano zarówno Niemców, jak i Żydów, w roku 1881 liczba mieszkańców zwiększyła się do 4392 osób [Oficjalny serwis internetowy miasta Wągrowiec].

Postępująca germanizacja społeczeństwa miała także swoje odzwierciedlenie w przestrzeni urbanistycznej. Jednym ze sposobów wyraźnego zaznaczenia swojej obecności przez zaborcę była budowa okazałych pod względem architektonicznym i ważnych dla mieszkańców budynków, tworząc w ten sposób spójną przestrzeń. W Poznaniu na początku XX w. wybudowano Dzielnicę Cesarską z ważnymi dla administracji niemieckiej reprezentacyjnymi budynkami: Zamkiem Cesarskim, Komisją Kolonizacyjną, Akademią Królewską, Domem Ewangelickim, Ziemstwem Kredytowym czy Teatrem Miejskim. Architektura służyła ukazaniu wielkości Cesarstwa Pruskiego, podobnie było w Wągrowcu. W tym mieście powiatowym, którego po konfiskacie dóbr zakonnych właścicielem był król Pruski, a potem cesarz, zdecydowano o wybudowaniu podobnej dzielnicy.

Rys. 2. Mapa Wągrowca z 1893 r., na której jeszcze nie ma zabudowy przy ul. Kościuszki [David Rumser Map Collection]

Rys. 3. Mapa Wągrowca z 1911 r. z zaznaczoną na pomarańczowo ul. Kościuszki oraz z zaznaczonymi na żółto rynkiem, kościołami pocysterskim i farnym [oprac. własne]

W latach 1890-1910 na słabo zabudowanym terenie na północ od starego miasta i dworca kolejowego², wzdłuż drogi prowadzącej do Durowa i równoległej do wschodniego brzegu Jeziora Durowskiego, zaczęto budować stosunkowo imponu-

² Dworzec kolejowy został oddany 12.01.1888 r. Była to linia kolejowa łącząca Inowrocław z Krzyżem. Następnie powstały połączenia z Poznaniem i Bydgoszczą [Raith 2022].

jące budynki (rys. 2 i 3) przy dzisiejszej ul. Kościuszki³. Były one siedzibami ważnych dla funkcjonowania miasta i powiatu instytucji: sądu i więzienia (rys. 5), seminarium nauczycielskiego (rys. 4), starostwa powiatowego (rys. 6).

Rys. 4. Seminarium nauczycielskie w latach 1909-1915, dzisiejsza ul. Kościuszki 49 [Fotopolska.eu 2023a]

Rys. 5. Na pierwszym planie sąd rejonowy, na drugim więzienie w latach 1910-1912, dzisiejsza ul. Kościuszki 18 [Fotopolska.eu 2023b]

Rys. 6. Starostwo powiatowe przed przebudową w 1911 r. [fotopolska.eu 2023c]

Rys. 7. Willa sędziego 1914-1917, dzisiejsza ul. Kościuszki [fotopolska.eu 2023d]

Dzisiejsza ul. Kościuszki, dzięki lokalizacji urzędów, stawała się najważniejszą ulicą w Wągrowcu, co powodowało utratę znaczenia historycznego polskiego centrum z rynkiem, kościołem farnym i pocysterskim (rys. 3). Budynki te zostały wybudowane w sporej odległości od już istniejącej zabudowy miejskiej, prowokując tym samym do zabudowania wolnej przestrzeni pomiędzy nimi. Była to częsta praktyka administracji pruskiej, w ten sposób prowokowano do zakładania nowej dzielnicy, odrębnej od historycznej starówki. W ślad za budową okazałych budynków powstawały również reprezentacyjne wille mieszkalne dla urzędników czy sędziów.

³ W tym samym okresie powstała dzielnica Bobrownicka, ul. Kolejowa oraz rozbudowywano tereny położone wokół drogi Bartodziejskiej, o czym pisze Patro [1990: 8].

Rys. 8. Widok na ul. Kościuszki w stronę południa w 1905-1909 roku, dawną Margoninerstrasse, Weinertsrasse, Margonińska, Adolf Hitler, na dalszym planie po lewej stronie wyraźnie wyróżniający się budynek sądu [fotopolska.eu 2023e]

Rys. 9. Park w Wągrowcu, 1918-1939 [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. mieszkańcy Wągrowca uczestniczyli w powstaniu wielkopolskim, ostatecznie Wągrowiec został przyłączony do II Rzeczypospolitej. Ulica Kościuszki pozostała bardzo ważną ulicą z wieloma budynkami administracyjnymi. Na skarpie od strony jeziora, równoległe do ulicy, utworzono park z system schodów i ścieżki, która tworzyła promenadę wzdłuż brzegu (rys. 9). Nie jest znany rok założenia parku zlokalizowanego w bezpośrednim sąsiedztwie seminarium nauczycielskiego, najprawdopodobniej było to już po odzyskaniu niepodległości 1918 r. Plan tego parku jest zarysowany na mapie niemieckiej z 1940 r., stąd wydaje się prawdopodobne, że park istniejący wzdłuż brzegu jeziora łączył się z tymże (rys. 10). Przy ul. Kościuszki w czasie wojny wybudował domy związek kolejarzy niemieckich [Patro 1982: 180-181].

Rys. 10. Fragment mapy niemieckiej z 1940 r., przedstawiający park obok seminarium nauczycielskiego [MAPSTER]

Rys. 11. Park wzdłuż wschodniego brzegu Jeziora Durowskiego w 1973 r. [Ośrodek Rekreacyjny... 1973]

1.3. Miasto po II wojnie światowej

Po II wojnie światowej zabudowa była uzupełniana wzdłuż ulicy budynkami, które miały podobne proporcje jak budynki przedwojenne, jednak były one uboższe w detal architektoniczny (Kościuszki 32, 34, 36) dzięki czemu przestrzeń ta miała spójny charakter. W okresie PRL-u zdecydowano się na zbudowanie dwóch obiektów przy ul. Kościuszki, które nie były zabudową mieszkaniową, obydwa zostały cofnięte dość znacznie w stosunku do ulicy. 22 VII 1966 r. oddano do użytku amfiteatr (wybudowany w czynie społecznym), który został ulokowany w parku przy ul. Kościuszki [Patro 1982: 267]. Amfiteatr (rys. 12) ze sceną skierowaną na południe został usytuowany zarówno równoległe do ul. Kościuszki, jak i Jeziora Durowskiego, obok dawnego seminarium nauczycielskiego. W latach 1987-1988 został przykryty zadaszeniem, a także rozbudowany o część socjalną [Makowski 1994: 294].

W sąsiedztwie amfiteatru wybudowano w latach 1966-1972 ośrodek rekreacyjny, choć znajduje się pod numerem 47, nie został ulokowany w pierzei ul. Kościuszki, w sąsiedztwie budynku numer 45, budynek jest cofnięty i ustawiony równoległe do brzegu jeziora. Projektantem motelu z restauracją był architekt Włodzimierz Staniszewski, a projekt wykonano w Biurze Projektów Budownictwa Komunalnego w Poznaniu [*Ośrodek Rekreacyjny...* 1973: 485].

Budynek posadowiony na skarpie wraz z systemem schodów i pochylni współtworzył krajobraz nadjeziorny, wkomponowując się w istniejącą ścieżkę (park), który utworzony był jeszcze przed II wojną. Trzykondygnacyjny budynek na parterze mieścił restaurację, z której dzięki dużym przeszkleniom rozpościerał się piękny widok na jezioro i zachodni jego brzeg, posiadał charakterystyczne trójkątne tarasy od strony jeziora, którymi można było zejść nad brzeg. Motel stanowił główną składową kompletu składającego się z kąpieliska, pawilonu z szatniami i kawiarnią.

Rys. 12. Amfiteatr miejski w Wągrowcu w 1974 r. [R. Stasiewicz]

Rys. 13. Motel – widok od strony jeziora [*Ośrodek Rekreacyjny...* 1973]

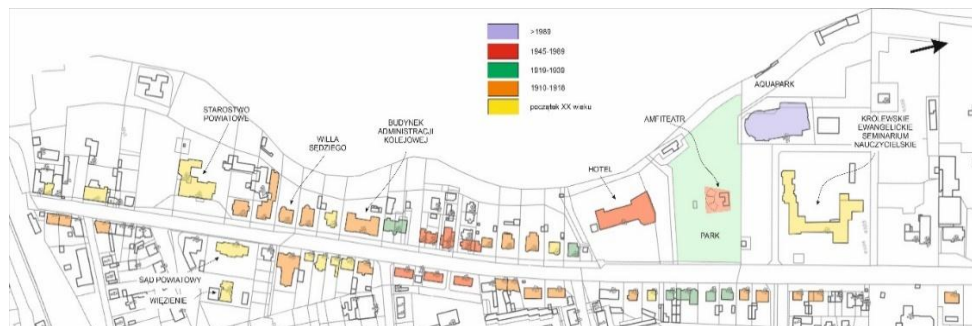
Na początku lat 90. XX w. Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Turystyczne „Nocę” w Pile upadło i hotel został przejęty przez spółkę z Łodzi. Efektem tego przejęcia był powolne niszczenie budynku pozostawionego bez opieki, doszło do pożaru. Po wielu nieudanych próbach znalezienia inwestora urzędnikom miasta Wągrowiec w 2002 r. udało się zorganizować przejęcie budynku przez właściciela innych hoteli w Wielkopolsce Jerzego Pietraka. Budynek został odremontowany, a jego kubatura i kształt zostały zmienione. Budynek podwyższono o jedną kondygnację, dobudowując dwuspadowy dach, rozbudowano go o północne skrzydło, zmieniono kształt balkonów od strony zachodniej, zmiana elewacji spowodowała, że stracił on swój modernistyczny charakter.

Rys. 13. Widok z lotu ptaka na hotel oraz zagospodarowanie plaży miejskiej w Wągrowcu [Booking 2023]

2. MODERNISTYCZNE INGERENCJE W HISTORYCZNĄ TKANKĘ URBANISTYCZNĄ

Ulica Kościuszki, decyzją władz pruskich, była projektowana jako ważna przestrzeń Wągrowca, w której zostały ulokowane budynki publiczne. Zabudowa, która uzupełniała tę przestrzeń przed odzyskaniem niepodległości czy w trakcie dwudziestolecia międzywojennego, swoją architekturą wpisywała się w to założenie. Budynki mieszkalne wybudowane tuż po II wojnie światowej są uboższe w detal architektoniczny, ale ich bryła, ustawienie równoległe kalenicy do osi ulicy i sposób posadowienia wydaje się, że kontynuują pierwotne założenie. Dopiero projektanci budynków amfiteatru i hotelu, powstałych w drugiej połowie lat 60. XX w., nie dostosowują się do historycznych założeń.

Rys. 15. Ulica Kościuszki z zaznaczonymi okresem budowy budynków [oprac. własne]

Analizując plan całej ulicy, wydaje się, że jej kompozycja została przerwana, szczególnie, że pierzeja wschodnia ma swoją ciągłość, a budynki⁴ wybudowane w latach 1919-1939 naprzeciwko ul. Kościuszki 47 i parku tworzyły zwartą ścianę urbanistyczną.

3. PODSUMOWANIE

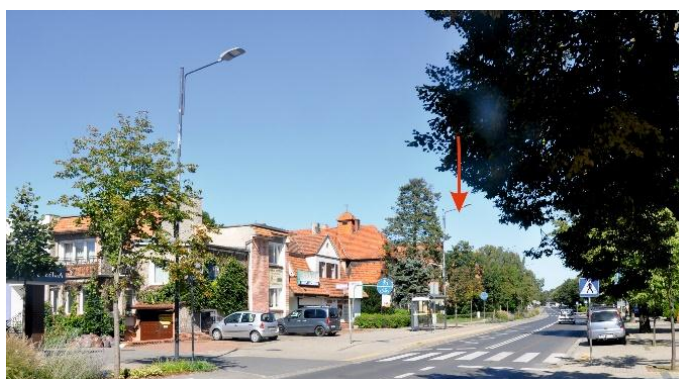
Analizując ul. Kościuszki z punktu widzenia współczesnego uczestnika tej przestrzeni, można zauważyć, że jest ona spójna, pomimo braku zachowania ciągłości pierzei zachodniej. Jedność widokową ulicy, oprócz zbliżonych wielkości budynków, rodzaju dachów zastosowanie kolorystyki czy materiałów, buduje zielen. W pierzei zachodniej to aleja drzew składająca się z różnych gatunków tworzy silnie oddziałującą ścianę urbanistyczną, która tworzy spójną przestrzeń. Dopiero na wysokości budynku hotelu przechodzień odczuwa dysonans wrażeniowy. Budynek hotelu wykonany jest z innych materiałów i w innej kolorystyce niż większość budynków (dominują kolory: białe ściany i grafitowe pokrycie dachu). Można więc uznać, że pomimo „wyrwy” w zabudowie ul. Kościuszki jest przestrzenią, w której człowiek dobrze się czuje.

Z kolei idąc równoległe do ulicy Kościuszki, spacerując parkiem miejskim wzdłuż brzegu jeziora, który właściwie powstawał w tym samym okresie co zabudowa na ulicy, widać budynek hotelu, dominuje on w krajobrazie nadjeziornym. Od tej strony budynek wraz ze schodami i rampami (w większości z białymi wyróżniającymi się balustradami) wyróżnia się na tle otaczającej zieleni na skarpie. Wydaje się, że wersja pierwotna, przed przebudową, lepiej wkomponowywała się w otoczenie.

⁴ Ul. Kościuszki od numeru 48 do 64.

Rys. 16. Pierzeja zachodnia ulicy Kościuszki od numeru 19 [fot. własna]

Rys. 17. Pierzeja zachodnia ul. Kościuszki od numeru 19 z zaznaczoną lokalizacją hotelu [fot. i oprac. własne]

W latach 60. i 70. XX w. w Polsce powstało tysiące ośrodków wypoczynkowych, zarówno tych murowanych, użytkowanych cały rok, jak i bardziej prowizorycznych, z których korzystano tylko w miesiącach letnich. Najważniejszym kryterium doboru lokalizacji był dostęp do jeziora, rzeki lub sztucznie utworzonego zbiornika, stąd też ośrodki w Wielkopolsce powstały w nowotworzonych przestrzeniach urbanistycznych, ale także w historycznych miejscach jak Wągrowiec. Analizując przypadek Wągrowca i modernistycznego motelu nad Jeziorem Durowskim, wydaje się, że autor nie chciał konkurować z historyczną zabudową, a tym samym jego architektura nie miała (i nie jest) konkurencją dla historycznej tkanki.

LITERATURA

Booking 2023, <https://www.booking.com/hotel/pl/pietrak.pl.html?activeTab=photosGallery> (dostęp 6.11.2023).

David Rumser Map Collection, <https://www.davidrumsey.com/> (dostęp: 18.10.2023).

- Fotopolska.eu, 2023a, <https://fotopolska.eu/372637,foto.html?o=b59096> (dostęp: 18.10.2023).
- Fotopolska.eu, 2023b, <https://fotopolska.eu/402706,foto.html?o=b61868> (dostęp: 18.10.2023).
- Fotopolska.eu, 2023c, <https://fotopolska.eu/2284588,foto.html?o=b6201> (dostęp: 18.10.2023).
- Fotopolska.eu, 2023d, <https://fotopolska.eu/2286897,foto.html?o=b401598> (dostęp: 18.10.2023).
- Fotopolska.eu, 2023e, <https://fotopolska.eu/443292,foto.html?o=u142299> (dostęp: 18.10.2023).
- Makowski E. (red.), 1994, *Dzieje Wągrowca*, Wydawnictwo WBP, Poznań.
- MAPSTER, Mapy archiwalne Polski i Europy Środkowej, http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/3169_Wongrowitz_1940.jpg (dostęp: 20.10.2023).
- Moeglich M., 2023, *Park Miejski nad Jeziorem Durowskim w Wągrowcu*, <https://parkmiejski.wordpress.com/o-parku/> (dostęp: 8.11.2023).
- Narodowe Archiwum Cyfrowe, *Park w Wągrowcu 1918-1939*, Sygnatura 3/1/0/9/7444, (dostęp: 18.10.2023).
- Ośrodek Rekreacyjny w Wągrowcu*, 1973, „Architektura” nr 12, s. 485.
- Oficjalny serwis internetowy miasta Wągrowiec” (2023, *Historia*, <https://www.wagrowiec.eu/pl/dla-turysty/miasto/historia>) (dostęp: 10.10.2023).
- Patro G., 1982, *Wągrowiec – zarys dziejów*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Patro G., 1990, *Krótki zarys dziejów Wągrowca*, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej Sekcja Historyczna, Wągrowiec.
- Raith S., 2022, „Kapsuła czasu”, czyli ulica Kościuszki w Wągrowcu, <https://pojezierze24.pl/aktualnosci/kapsula-czasu-czyli-ulica-kosciuszki-w-wagrowcu,14700> (dostęp: 17.10.2023).
- „Tygodnik Głos Wągrowiecki”, 2002, nr 4 (462), s. 3.
- ZARZĄDZENIE NR 134/2018 BURMISTRZA MIASTA WĄGROWCA z dnia 8 października 2018 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków dla Miasta Wągrowca.

MODERNIST RESORTS IN WIELKOPOLSKA IN THE (HISTORICAL) FABRIC OF THE CITY ON THE EXAMPLE OF WĄGROWIEC

Summary

Wągrowiec is a city with medieval origins, on which the Prussians made their mark in the urban space. The invaders, on the outskirts of the existing town, created a space at the turn of the 19th and 20th century, which with its architectural grandeur was to overshadow the historic centre of the county town. In the free Poland of 1918, until the present day Kościuszko Street has played an important role in the life of the city, despite its predominantly Prussian architecture. It is there that institutions important to the inhabitants are located (town hall, district office, court or schools). In the 1960s, in the wave of construction of leisure centres in Wągrowiec, a modernist centre was built on Lake Durowskie and an amphitheatre was built in the neighbourhood of the historic buildings. In the article the author presents the history of Wągrowiec, Kościuszko Street. She discusses modernist architecture and its relationship with the surroundings, and analyses its influence on the original shape of the street. She shows the current appearance of the centre.

Keywords: Wągrowiec, modernism, summer resort, Greater Poland